

Erdélyi magyar irodalom

Irta: Szentimrei Jenő

I. Van-e vagy nincs?

Az új főhatalom alá került Erdélyben, de azon is túl, sok vitát állott a kérdés: lehet-e, szabad-e erdélyi magyar irodalomról beszélni, mint önálló kisebbség-nemzeti megnyilvánulásról? Lehet-e, szabad-e az egyetemes magyar irodalomban, politikai országhatárok mentén elválasztó vonalakat húzni s beszélni külön erdélyi, külön vajdasági, külön felvidéki és külön anyaországi magyar irodalomról?

Teltek az évek és megadták a választ kérdés nélkül.

Salamoni választ adtak: igenis, meg nem is.

A három utódállamba szakadt magyarság irodalmi megnyilatkozásait nem lehet azonos szempontok szerint elbírálni. Erdélynek önálló történelmi multja van, önmagából kiinduló és önmagát kiszolgáló óhajtó irodalmi törekvésekkel. Ez a vonal csak megtört néhány évtizedre, de a néplélekben és a népi költészeti termékekben a folytonosság tagadhatatlan. Nyirő József, vagy Tamási Áron — és itt azért említjük névszerint éppen őket, mert bennük kristályosodik ki a népi alapra építő erdélyi magyar író fajképe — egyenesebb ági leszármazottjai Mikes Kelemennek és Petelei Istvánnak, mint Mikszáth Kálmán, vagy Móra Ferenc, akiknek ősökért Gyöngyösy Istvánhoz, vagy Vas Gerebenhez kell visszanyulniok inkább. Ez a hasonlat világítja átlátszóvá az eltelt tizennyolc év salamoni döntését. Lehet külön erdélyi irodalomról beszélni, mert nem vitás, hogy létezik különös erdélyi szín az irodalmi nyelvben. Létezik különös jegyekkel, különös erdélyi népi karakter, amelyet egy népcsoport különleges történelmi élete alakított ki ilyenné, vagy olyanná. Léteznek erdélyi hagyományok az írói előadás módjában a tárgyválasztástól, annak beállításától elkezdve egészen a szerkezeti és iránytani megoldásokig. De... amennyiben mindez a multban is bennfoglaltatott az egyetemes magyar irodalom teljességében, nem lehet különálló erdélyi irodalomról beszélni pusztán azért, mert Csucsán túl a történelem újra politikai határt rajzolt be a magyar nemzettest települési területének megosztására. A Délszlávországba és Csehszlovákiába szakadt magyarság irodalmát ilyen különleges történelmi előzmények nem befolyásolták, mert nem befolyásolhatták a maga új irodalmi életének kialakításában. Ezek esetében legfeljebb tájfajta irodalmakról lehet beszélni, amennyiben a bácskai televény életének irodalomba emelése csakugyan másmilyen eredményre kell, hogy vezessen, mint ugyanez a kísérlet a hegyek közé ékelt Kassán, vagy Pozsonyban. Más környezet, más népi összetételű lakosság, más gazdasági előfeltételek meghatározói lehetnek ugyan egy innen, vagy on-

nan merített regénynek, de ezek a megkülönböztető jegyek nem olyan mélyek, nem olyan különlegesek és történelmi hagyománnyal jóval kevésbé aláfestettek, mintha Erdélyről lenne szó. Amerika állhatna előtán azzal a meglepetéssel, hogy kivajudja a nehéz kivándorló életből a külön ujvilági magyar irodalom csecsemőjét. Lehet, hogy kezdetleges kísérletek történtek is ezirányban, melyeket még nem ismerhetünk. De a Dunavölgyében élő, csak politikai határokkal széttagolt európai magyarság irodalma szerves egység. Erdély és az anyaország irodalma között legfeljebb olyan megkülönböztető jegyeket lehet felismerni, a minők a németországi német és a svájci német irodalmat is egymástól különválnak láttatják, noha szerves egységbetartozásuk hasonlóképpen nyilvánvaló.

II. A keletkezés történeti okai

Ez a „külön és mégis egy” erdélyi irodalom nem egykoru a főhatalomváltozással és nem Trianonnak köszönheti létét. Visszahatás eredménye inkább. A mult századvég mind erőteljesebben megnyilvánuló központosító törekvései, melyek minden számbavehető „vidéki” irodalmi értéket Budapestre vonzották, a háborus évek elején kezdtek éreztetni visszahatásukat. Ha hibáztatni lehet ezért valakit, ezuttal is Ady Endre felszabadító irodalmi forradalmát kellene odaállítani bünbakul. Ady nemcsak az epigonizmus egyedül üdvözítő uralma alól szabadította fel az irodalmi közleket. Nemcsak formákat bontott fel s teremtett helyükbe újakat. Nemcsak a nyelvek őszinteségét oldotta fel a lírai vallomástétel legszélső határáig. Minden lehetőséget felkutatott, minden kiélési területre rámutatott, melyek alkalmasak az új magyar irodalmi szemlélet megformálására. Ő mutatta meg, mint a művészetek szempontjából ugyszólván szüz területet, Erdély igéretföldjét „Ismeretlen Corvin-kodex margójára” című tanulmányában. Időrendi pontossággal be lehetne bizonyítani, hogy ez írásmű megjelenése után kezdtek napfényre törni azok a hosszabb-rövidebb életű folyóiratok, melyekben többé-kevésbé öntudatos alakban már kísért egy erdélyi irodalmi központ kialakításának vágya. Kolozsvárt Bárd Oszkár és Meskó Tibor Haladás-a, Désen Petrichevich Horváth Emil br., Egyed Zoltán és Kállay Miklós Erdélyi Figyelő-je, majd e sorok írójának a háboru utolsó évében indult Uj Erdély-e egyre tisztulóbb körvonalakkal keresték egy erdélyi magyar irodalmi élet kikristályosodásának lehetőségeit. De ha oknyomozó pontossággal vissza akarunk látni az időkbe, meg kell állapítanunk, hogy átfogóbb — irodalmi és tudományos — célzattal ugyanez a törekvés vezette már Mikó Imrét az ötvenes évek elején az Erdélyi Múzeum Egylet megalapításában s a nyolcvanas évek végén Petelei Istvánt és kortársait az Erdélyi Irodalmi Társaság életrehívásában. Valahányszor íróink, vagy közművelődési életünk irányítói már tulzottnak és veszedelmesen elszintelenítőnek érezték a központosító törekvések hatását, mindig vissza-visszatért a kísérlet, hogy valamiképpen felszabadítsák magukat

egy új és életeleven világváros minden értéket magához szívó varázsa alól.

1917—18-ban az irodalom törekvéseit erősítette a politika párhuzamos munkája. Jóemlékezetűek emlékezhetnek, hogy az 1916-os román betörés Erdélyben az egyesült osztrák-magyar közhatalom részéről a mellőzöttség, az elhanyagoltság érzetét ébresztette. Ennek következményeként indult meg a mozgalom erdélyi politikusok körében egy külön erdélyi minisztérium felállítására, mely Kolozsvárott székelne s bizonyos önkormányzati formák közt intézné az országrész ügyeit. Még az erdélyi miniszter személyét is kiszemelték. A nagy jövőt ígérő Bethlen István grófot szerették volna igen sokan az erdélyi minisztérium élén látni.

A mozgalom elkésett, a történelmi döntés megelőzte. De az ilyenformán gyökerében megváltozott viszonyok még több jogosultságot adtak az irodalmi decentralizálódás törekvésének, mely már a forradalmi napokban keretet próbált építeni magának az S. Nagy László szerkesztette Erdélyi Szemle baráti köréből alakult Kelet című tiszavirág életű irodalmi társaságban.

III. A gyermekcipő évei

A végzet vascsizmás lépteit Trianonnál nem sikerült megállítani. Nem volt többé kérdéses, hogy célszerű-e, szükséges-e irodalmi központ létesítése az erdélyi részeken. Határozat következtében egyelőre megszűnt a magyar betű behozatala. A közönség igényeit a napisajtó egymagában — s erősen megcenzurázva — képtelen lett volna kielégíteni. Bár meg kell jegyeznünk, hogy e kezdeti években a napisajtó is felismerte abbéli kötelességét, hogy irodalmi közleményeknek bővebb teret kell nyújtania, hogy közönségének hiányérzetét e téren is kielégítse. Nagyváradon, szinte hetes időközzel, két folyóirat — két irodalmi hetilap — indul. Tavasz Zsolt Béla szerkesztésében és Magyar Szó homlokán Tabéry Géza nevével. Ugyanekkor a Kolozsvárott egyedül porondon maradt Erdélyi Szemle körül tömörültek a hagyományhű erdélyi irodalom és tudomány művelői, volt egyetemi tanárok, teológiai professzorok s egymást követően szólalnak meg a később kiteljesedő erdélyi magyar irodalom jövőbeli vezetőértékei közül: Reményik Sándor, Makkai Sándor, Nyirő József, Áprily Lajos, Kós Károly és mások. A versenyben Marosvásárhely sem kíván elmaradni. Zord Idő keményzsigmondi címmel félhavi folyóiratot indít Osvát Kálmán s körülötte rendre tünedeznek elő a magányból, vagy ismeretlenségből: Berde Mária, Antalfy Endre, Molter Károly, Tompa László, Szini Lajos, Sipos Domokos, Kabdebo Erna, Nagy Emma. Még nem rukkoltak elő folyóirattal, de már tömörülőben vannak az akkori Keleti Ujság körül azok a fiatal erők, melyek a változott időkből az Ady-kezdeményezte Nyugat-hagyomány továbbápolói kívánnak lenni. 1920-ban megjelentetik folyóiratukat Napkelet címmel, melyet főszerkesztőként Pál Árpád jegyez, szerkesztői Kádár

Imre, Ligeti Ernő és e sorok írója lesznek. Négy név, négy különböző szín, de közös célkitűzés: erdélyiség európai szinten. Bartalis János, Bárd Oszkár, Szombati-Szabó István, Marót Károly, Endre Károly, Nagy Dániel, P. Gulácsy Irén, Kós Károly, majd a két váradi és vásárhelyi folyóirat megszűntével azok munkatársainak nagy többsége sorakozik be a lap gárdájába.

A Napkelet megindulása világnézeti harc kezdetét jelenti az Erdélyi Szemléből alakult Pásztortűz-el. Hiába kísérletezik ennek ki-egyensúlyozásával az Erdélyi Irodalmi Társaság, midőn mindkét folyóirat vezető munkatársait tagjai sorába választja. Benedek Elek hazaköltözése és békítő szerepvállalása annyiban hoz változást, hogy egy új átcsoportosítási koncepció alapján a megszűnt Napkelet helyébe a radikálisabbak nem létesítenek más folyóiratot, hanem valamennyien egy közös erővel létesített kiadóvállalat köré tömörülnek, mely a magasabb irodalmi igények kielégítésére, kiadásába átveszi a Pásztortűz-et, előbb Reményik Sándor, majd Nyirő József szerkesztésében s a szélesebb közönségrétegek érdeklődésének kiszolgálására képes hetilappá alakítják át Vasárnapi Ujság címen az addig Kós Károly, majd Szentimrei Jenő szerkesztésében megjelent Vasárnap című néplapot. Ezzel azt a célt is elérik, hogy a másik néplap, a Magyar Nép, melyet Gyallay Domokos szerkeszt, versenytárs nélkül marad s így a nagyközönség előtt a három lap úgy jelentkezik, mint a magyar irodalmi egység jelképe,

A szép elgondolás a gyakorlat vizein esztendősz hányódás után hajótörést szenvedett. A Haladás névvel alakult betéti társaság, mely a két folyóirat kiadását vállalta, lényegében már alakulásakor nem elégítette ki sem a jobb, sem a baloldal várakozásait, mert mindegyikük úgy érezte, hogy valójában a másik került fölénybe. Végül egy páratlanul érdekes jegyzőkönyvi határozatban kimondja a vállalat igazgatósága, hogy a vállalkozást meg kell szüntetni, miután az egyes árnyalatok képviselői úgy látják, hogy a két lap a jobboldalnak tulságosan haladó, a baloldal szemében nem eléggé haladó irányzatot képvisel. A Treuga Deinek vége szakad. A Pásztortűz visszatér eredeti kiadótulajdonosához és mint képes hetilap próbál tovább élni. Az írók nagyrészenek rövidebb lélegzetű termése az Ellenzék heti mellékletén talál új otthonra, melynek irodalmi szintjét az akkoriban hazatért Kuncz Aladár mértéktartása és higgadt ítélőképessége biztosítja.

1924-et irunk ekkor és körülbelül ez az első határkö az erdélyi magyar irodalom kialakulásában. Eladdig a hangsúly és a közönség érdeklődése inkább a lírának kedvezett. Reményik Sándornak, Áprily Lajosnak, Szombati-Szabó Istvánnak ezidőbeli közönségsikere szinte példátlan. Bartalis, Tompa és a többiek inkább befelé, az írók céhében szereztek megbecsülést és elismerést verseikkel. Ezidőtől a hangsúly egyre fokozottabb mértékben a novellára helyeződik át, Az Ellenzék történeti elbeszéléspályázatai Sipos Domokosnak, Nyirő Józsefnek, Berde Máriának, Makkai Sándornak szereznek értékes si-

kereket s terelik ezzel az írók alkotókedvét és a közönség érdeklődését a prózai írásművek felé.

Még ehhez a korszakhoz tartozik a másodiknak nevezett erdélyi nemzedék porondra lépése, a Tizenegy fiatal erdélyi költő és elbeszélő közös írásgyűjteményében, mely Kacsó Sándort, Tamási Áront, Finta Zoltánt, Kemény Jánost, Balázs Ferencet, Maksay Albertet bocsátja szárnyra s képzett esztétikust ígér az azóta elhallgatott Jancsó Bélában.

IV. A regénytől a drámáig

Megszűnik egy napilap. Munkatársai rövidebb-hosszabb ideig kenyér nélkül maradnak. A napilapot Ujság-nak hívták. Író-munkatársai vándorbotot vesznek a kezükbe s városról városra előadásokat tartva, próbálnak kenyérrelváltót keresni. A módszer az irodalmi érdeklődés felébresztésére nem új. Ugyanigy kezdték a Zord Idő munkatársai, majd a Napkelet emberei, akik segítségül vették maguk mellé a kolozsvári Magyar Színház régi nagy gárdáját, Janovics Jenő vezetése alatt. Most Benedek Elek állott a kenyér nélkül maradottak élére, akik nagyobbreszt székelyek lévén, székely csoport néven vándoroltak. Előbb a maguk kenyérének megszerzésére, később pedig a mikor sikerült itt-ott elhelyezkedniök, az időközben fiatalon elhalt Sipos Domokos árvájának neveltetéséhez szükséges összeget próbálták így előteremteni. Nyirő, Tamási, Szentimrei, képezték a csoport magját, kik mellé időnként és helyenként Tompa László, Kacsó Sándor, Bartalis János sorakoztak fel. Sz. Ferenczy Zsizi székely Bartók-Kodály dalokat énekelt, szavalójuk, György Dénes, székely költők verseit szavalta.

Ezalatt Kolozsvárott megalakítja az Erdélyi Szépmíves Céh-et hat író és köziró: Paál Árpád, Zágony István, Kós Károly, Nyirő József, Kádár Imre és Ligeti Ernő. Az ötlet szerencsés. Az írókat regények írására kívánják sarkalni, műveiket előfizetők között eleve elhelyezik amatőr példányokban, míg a szélesebb olvasóközönséget olcsóbban kiállított kötetekkel elégitik ki. A sorozatot Gulácsy Irén nyitja meg Hamuéső című regényével s erre hamarosan még két határozott siker következik: Makkai Ördögsekere és Kós Varjunemzettség-e. Berde Mária véletlen beszélgetés alkalmával erdélyi Helikon tervét penditi meg a fiatal Kemény János báró előtt s a tervet Kuncz Aladár szövi tovább, bevonván a Szépmíves Céh alapítóit és az időközben szintén hazatért Bánffy Miklós gróft. Megvonják a helikonisták számára a korhatárt, harminctól hatvanig és megállapodnak az alapelvben, a világnézeteken felülálló, tisztán művészi célokat szem előtt tartó együttműködésben. Nincsenek alapszabályok, nincs tisztikar. Valamennyien Kemény János vendégei s akit ő meghív, az egyuttal tagjává is válik a Helikonnak. Az első marosvécsi helikoni találkozó össze is ül 1926 nyarán. Vegyes érzelmek fogadják. Feltűnik Benedek Elek és Szabolcska Mihály kihagyása, akik azon a cimen maradtak ki, hogy idősebbek a korhatárnál. Feltűnik Markovics

Rodion és Szántó György kimaradása, akik akkoriban már sikeres regényírók. Mindazonáltal az új egyesülési forma életképesnek látszik. Elmondják, hogy az Erdélyi Szépmives Céhét átveszik valamennyi helikoni író közös tulajdonába s gondot fognak fordítani mai erdélyiek műveinek megjelentetésén kívül a remekkori magyar írók kiadására is. Tervezik közös folyóirat kiadását, mely a következő évben Áprily Lajos szerkesztésében, Erdélyi Helikon címmel indul útjára. Főszerkesztőként Kisbán (Bánffy) Miklós jegyzi s ezzel a kezdetben formátlan, elnöktelen Helikonban kezd kialakulni valami kimondatlan hierarchia. Kós Károly a felelős szerkesztő, a Céh igazgatója egyben, akit az igazgatási és művészi kérdések vesznek igénybe. Melléje lektorul Kovács László kerül. A Helikon is propagandaestélyekkel kívánja a közönség érdeklődését magára vonni. Több nagyobb erdélyi város után Bukarestbe, majd Budapestre is ellátogat tagjaival. Ezzel szélesíti a külföld felé az erdélyi írás útját, melyet korábban a Benedek Elek szerkesztette és Budapesten kiadott Erdélyi történetek, majd a Heltai Jenő erdélyi látogatása után kiadott Tabéry-regény, (Szarvasbika), a nagy feltűnést keltett Markovics-regény (Szibériai garnizon) és a berlini Voggenreiter-Verlag kiadásában megjelent erdélyi vers- és novellagyűjtemény hasítottak. Szántó György hármaskönyve (A bölcső, A földgömb, Bábeltornya) ugyancsak az első külföldi sikerek feltörő kosa. A Helikon után a székely csoport is fellátogat Budapestre s még négy nagy vidéki városba. Mindenütt, amerre megfordul, megnyílnak a szívek, a friss levegőt árasztó erdélyi irodalom felé. Most a Szépmives Céh szerződést köt az Athenaeummal, majd a Révai könyvkiadóvállalattal és az erdélyi regény hamarosan csatát nyer az egész magyar nyelvterületen. Különös elismerés fogadja Tamási Ábelét, Gulácsy Fekete vőlegényekét, majd Makkai regényeit (Ördögszekér, Táltoskirály, Sárga vihar, stb.), Kós Országépítőjét, Szántó Stradivári-ját s legutóbb Nyirő munkáit (Sibói bölény, Isten igájában, Az én népem, Uz Bence), Karácsony Benő könyveit (Pjotruska Új élet kapujában), Berde Tüzes kemence és Tabéry Fekete ablak című regényeit.

Berede és Tabéry könyvei már nem a Szépmives Céh révén kerültek könyvpiacra. A két író Olasz Lajos, Szombati-Szabó István, Endre Károly, Károly Sándor és Molter Károly társaságában külön kiadóvállalatot alapít Erdélyi Írói Rend néven. Lépésükhöz kezdetben személyes, majd kari természetű indokok vezették őket. A Szépmives Céh, az idők során, a Helikon eredeti megállapodásától eltérően, nem valamennyi helikonista tulajdonába ment át, csak néhányéba. A kilépettek úgy érezték, hogy ilyenformán képtelenek a maguk befolyását megfelelő mértékben érvényesíteni a vállalat ügyeire s ezért választották a külön utat. Az Erdélyi Írói Rend évente három könyv kiadását vállalta előfizetőivel szemben és különösen Szombati-Szabó István posthumus verseinek kiadásával, az irodalmi cselekedeten túlmenően kegyeletos kötelességet teljesített, a kezdetben nagy reményekre jogosító, élete utolsó éveiben csalódottan végképp elhallgatott költő emléke iránt.

V. Az utolsó bástya bevétele

Közben az erdélyi irótársadalom belső összetételében jelentős változások estek. Meghal Benedek Elek, az erdélyi gyermekek és felnőttek szelidszavu, drága tanítómestere, Magyarországra költözvén, meghal Szabolcska Mihály, majd Szini Lajos és Szombati-Szabó István. Magyarországon helyezkedik el Gulácsy Irén, Áprily Lajos, Bartalis János és Makkai Sándor. Helyüket a feltörő fiatal nemzedék, bizony, még nem tudja betölteni. Új tehetségekül jelentkeznek a versben: Dsida Jenő, Kis Jenő, Szemlér Ferenc, Flórián Tibor, Salamon Ernő, prózában Kovács György, Kovács Katona Jenő, Szecei László, Szabédi László, Koós-Kovács István (megh. 1937 szeptemberében,) Kovács József, Kolozsvári-Grandpierre Emil (Magyarországra költözik), és még sokan mások. A fiatalok Uj Arcvonal című írásgyűjteménnyel jelentkeznek, melyet Jancsó Elemér tanulmánya vezet be. Megkísérik egy Ady Endre társaság alapítását, de a megalakulás kimondásánál és a tisztikar megválasztásánál nem jutnak tovább. A Helikon feladja eredeti alapelvét, mely szerint tagjai közé csak szépirokat vesz fel s hosszas megbeszélés után bevonja egyenrangú csoportként kebelébe a Pásztortűz szerkesztőségét, melynek tagjai a költő Reményik Sándoron kívül esztétikusok és bölcselők. Kemény Jánost elnökévé választja előbb a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság, majd Dózsa Endre lemondása után az Erdélyi Irodalmi Társaság is. A felekezeti irodalmi tevékenység tömörítésére Katolikus Akadémia és Károli Gáspár Irodalmi Társaság alakul. Az unitárius egyház kebelében már régebben működik a Dávid Ferenc Irodalmi Társaság s ezzel mindhárom felekezet megadja az irodalomnak, ami az irodalomé.

Az irodalmi élet arca azonban még mindig nem teljes. Az erdélyi vers és az erdélyi regény csucsteljesítményei egyenrangúak már bármely művelt nemzet magas irodalmi szinten mozgó alkotásaival. Kuncz Aladár is kidől a sorból, de megírja előbb élete nagy művét, a Fekete Kolostort. Ezzel az egyetlen alkotással a nyugat szemében is márkát ad az erdélyi írásnak, minek előtte a Szibériai garnizont már csaknem valamennyi világnyelvre lefordították. Utána megjelent az erdélyi elbeszélők olasz nyelvű antológiája, Szántó György Stradivárijája pedig filmen járja be a világot. Nyirő regényét románba ülteti át nagy feltűnést keltve Daianu Elie dr. és a Boabe de Grâu folyóirat állandóan fordítat erdélyi magyar írók alkotásaiból, akik cserébe lépten-nyomon vállalják a román remekírók és maiak magyarra fordítását. A románból fordítók közül legbuzgóbbak: Kádár Imre, Franyó Zoltán, Fekete Tivadar, de Berde Mária és Áprily is remekeltek néhány Eminescu-fordítással, a fiatalabbak közül pedig Dsida Jenő és Flórián Tibor. Szemlér Ferenc a román irodalmi élet eseményeit tartja rendszeresen számon, Bitay Árpád dr. a román-magyar irodalomtörténeti vonatkozások mindkét oldalon elismert buvára. Kristóf György egész kötettel tájékoztatja a román olvasókat a magyar irodalom történetéről.

Egyidőben Áprily Lajos megkísérli a hidverést az erdélyi szász irodalom felé, igen értékes kezdő sikerrel. A Klingsor írói éveken át kiküldik megfigyelőiket a Helikon találkozóra, lemásolják maguk számára a Szépmíves Céh kiadói módszerét és sűrű cserefordítások történnek, melyek közül Meschendörfer: Corona című regényének lefordítása a legfigyelemreméltóbb (Kós Károly végezte.) Szász írók Kolozsváron, magyarok Brassóban jelennek meg a pódiumon, egymás számára megrendezett estélyeken. Fájdalom, ennek a szép kezdetnek a folytatása újabb elzárkózásba torkollott. Ezt is a barna métely beszivárgásának köszönhetjük.

De az erdélyi dráma még mindig nincs sehol. Helyesebben: még két évvel ezelőtt nem volt sehol. Hunyady Sándor és Indig Ottó nagy budapesti sikereik után hátat fordítottak Erdélynek. Szinpadí műveiket azonban a budapesti bíráló szék sem sorolta az erdélyi szellem különleges megnyilatkozásai közé. Szántó György kísérlete (Sátoros király) elszigetelt maradt, de arra jó volt, hogy felébressze a mind sürgetőbb várakozást a teljes sikerű erdélyi dráma iránt. E sorok írója is kísérletezett népi gyökerű játékokkal (Betlehemes játék, Sirató, Csáki bíró lánya), de nem jutott szinpadhoz Erdély határain tul. Bárd Oszkár a nagy uttörés idején vérezett el, pedig igazi irodalmi szándék fütötte tollát. (A halál és még több, Citera, Silvio lovag. Legutóbb könyv alakban: Liszt Ferenc és Teleki Mihály). A budapestieknek Tamási Áron nyújtott először izelítőt a hamisítatlan erdélyi játék fűszeres izeiből. (Énekes madár.) Második darabja, Tündöklő Jeromos, most várja bemutatóját a Vigszinházban.

A nagy drámasikert valójában Kós, „Budai Nagy Antal”-ja hozta meg s a Nyirő Nemzeti Színház-i bemutatója, a „Jézusfaragó ember” tetőzte be. Ideérkezett hírek mindkettőt az eddigi legjobb magyar szinpadí alkotások sorába helyezik el. Bánffy Miklós alakja a korábbi években annyira összeforrott a budapesti étellel, hogy Budapesten bemutatott darabjait nem lehet az erdélyi irodalom javára elkönyvelni. Most az erdélyi drámaciklus keretében ígérük szinrehozni Kakassy Endre (Vörös Kör) és Tamási pályanyertes Tündöklő Jeromosával egyetemben. Örömmel lehet azonban megállapítani, hogy a főhatalomváltozás óta nem telt el husz év és az erdélyi magyar irodalom valamennyi szépirodalmi műfaj területén megtalálta már a maga hangját s mondanivalóinak formájával és jellegével sikerült külön helyet biztosítania magának az egyetemes magyar irodalom legrangosabb képviselői között. Ennek a ténynek bizonyysága, hogy Tamási Áron három ízben, Reményik Sándor egyizben nyert Baumgarten-díjat, Gyallayt, Nyirőt, Reményiket a Kisfaludy Társaság, Gyulai Farkast, P. Jánosy Bélát és másokat a Petőfi Társaság választotta rendes tagjai sorába. Kádár Imre pedig a román-magyar kulturkőzeledés ápolásáért legfelsőbb kitüntetésben részesült.

VI. Végszó

Az eredmények örömteljes megállapítása után tartozunk a tárgyilagosa bírálóknak is néhány szóval, És tartozunk néhány kiegészítéssel

a kép teljességének. Részletesebb ismertetést kívánna a Minerva kiadó-vállalat munkája, mely az első években sok segítségére volt a szépirodalom kibontakozásának, majd tudományos művek és tankönyvek kiadásával teljesített és teljesít nagy nevelő feladatokat. A kiadásában közel két évtizede megjelenő „Magyar Nép” Petres Kálmán (†), Gyallay Domokos és Szász Ferenc szerkesztésében sokezer példányban juttatja el a falusi tömegekhez hétről-hétre a magyar betűt. Népi kiadványai avatottabb és színesebb válogatással valóban hézagpótló szerepet tölthetnének be.

Mert a nép, az erdélyi magyar nép, ebben a nagy irodalmi fel lendülésben csaknem egészen magára maradt. Az elszigetelt Balázs Ferencnek erejét meghaladó hősi tusakodás után szárnyaszegetten kellett elhullania. Ez a főkifogás emelhető íróink munkásságával szemben. Nem tudtak hozzáférközni a néphez. Nem tudták ellesni és kifejező erőben felfokozni a legmélyebb rétegekből feltörő hangokat, mint ezt Bartókék a muzsikában tették. Emiatt évtizedeknek kell eltelnie talán, míg hatásuk leszivároghat a szélesebb népi rétegek közé. Hiányzik a válságos idők Petőfije, aki a ponyván éppugy otthonos, mint diszkidásu kötetekben gazdagok és műveltek könyvespolcain. A nép szellemi táplálékkal való ellátása koránt sincs megoldva, bár etéren ujabban érdemes kísérleteket végez a brassói Ágisz szövetkezet közművelődési szakosztálya élén Kacsó Sándor a Hasznos könyvtár szerkesztésével és kiadásával.

Benedek Elek helye mindmáig betöltetlen, népnél és ifjúságnál egyaránt. A Cimborá, melynek szerkesztésébe egész szívének melegét és egy gazdag élet minden tapasztalatát beleöntötte ez a csakugyan „szent öreg”, az Uj-Cimborában (szerk. László Marcella) nem talált megközelítő értékű folytatásra.

Ugyanígy nincs a kétkezi városi munkásnak szellemi tápláléka, mely belföldi talajból kihajtva, belföldi igényeket tudna kielégíteni. Az érdemes Korunk (szerkesztette Dienes László, ma Gaál Gábor és Kibédi Sándor) a szociális érdeklődésű értelmiség folyóirata csupán, nem a munkástársadalomé. Munkásosztályunk értelmiségi vezetőréteg nélkül, magára utaltan kísérletezik önnevelésével, de nem tudja pótolni a hiányokat, melyek irodalmi termésünkben feltűnően szembeötlők. Legujabban Nagy István hozott megrendítően őszinte hangokat Vizözön után című drámájában, de a kezdeti nagy siker után elfulladt ez is a polgári színjátszás operetthomokjában. Salamon Ernő a lirában ígér figyelemreméltót.

Általában véve nem szabad szó nélkül elmenni a tény mellett, hogy az erdélyi magyar írásnak éppen Erdélyben nincs megérdemelten széleskörű elterjedettsége s csak külföldi nagy sikerek híre tud egy-egy művet belföldön is az érdeklődéshez közelebbvinni. A természetes folyamatnak belülről kifeléhatónak kellene lennie. Itt kellene kidajkálni kiadóknak és közönségnek olyan tehetségeket és olyan műveket, amelyek talán egyelőre nem számíthatnak hangos külföldi sikerre, de mélyebbről jövően és irányító értékkel szólnak hozzánk, belőlünk, a mából a mához. A vallani és vállalni vitát mű még perdöntő erővel nem

tudta dülőre juttatni. Érdemes és figyelemreméltó eredményeket ez-irányban tagadni nem lehet. Lásd Tamási Ábeljét, Berde Földindulását és Tüzes kemencéjét, Balázs Ferenc „A rög alól”-ját s az elszigetelten dolgozó Székely Mózes Zátonyát, ha látószöge mégannyira ferdült is.)

A bírálat sem tud értékben lépést tartani a termeléssel. Nem tud megmaradni legtöbbször az elfogulatlanság elvi síkján. A „nagy bíráló” eljövételére még ugylátszik, várunk kell. (Igaz, hogy ebben irodalompolitikánknak is vannak bűnös mulasztásai.) Molter Károly néhány magas színvonalu és széles látókörrel tanuskodó tanulmányát azonban nem szabad elismerés nélkül hagynunk. Reményik Sándor és Berde Mária, régebben pedig Kuncz Aladár nyújtottak még példamutatót ezen a területen, azonban egyiküknek sem a bírálat lévén „főfoglalkozása”, indokolt az új Gyulai Pál fellépése iránti várakozás.

Mégegy zokszó: a Helikon megalakulása óta a napisajtó fájdalmasan szűkre korlátozta szépirodalomra szánt területét. Miért kénytelen az ujságolvasó közönség — melyből a folyóiratolvasók nevelődnek — nélkülözni a rövidebb lélegzetű, olvasmányosabb erdélyi szépirodalmat? Van ennek olyan nevelőereje és műveltségfejlesztő hatása, mint külföldi lapokból átvágott selejtes „innen-onnan”-oknak és nagyigényű, de kísértékü belföldi „észlegések-nek.

Nagyban és egészben azért panaszra nem lehet okunk. Ez a másfélmilliós néptöredék nem egészen két évtized alatt olyan szellemi értékeket csiholt ki magából, melyek közműveltségi szintjének és elrendelt európaiságának méltó kifejezői. Hinnünk kell, hogy a jövő ezt a képet még színesebbé, még sokoldalubbá, még hatóképesebbé fejleszti.